

Η αυτοκτονία του Αίαντα στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή

Γιάννης Νηματούδης

Αναπληρωτής Καθηγητής Ψυχαρικής, Αριστοτελείο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ντροπή είναι για τον άντρα να προτιμάει να ζει
Όταν οι συμφορές με συμφορές μονάχα εναλλάσσονται.
Αίας, στ. 473-474¹

Η τραγωδία του Σοφοκλή για τον ομώνυμο μύθο του Αίαντα είναι το παλαιότερο από τα διασωθέντα έργα του. Διδάχτηκε περί το 440 π.Χ. ή λιγό νωρίτερα. Ο Άιας είναι ίσως λιγότερο γνωστός συγκριτικά με τα έργα της τριλογίας των Θηβών, αλλά στο έργο αυτό ο Σοφοκλής αναδεικνύεται σε βαθύ γνώστη της ανθρώπινης ψυχής και των εσωτερικών της διεργασιών. Σκιαγραφώντας με αριστουργηματικό τρόπο το ψυχολογικό πορτρέτο του τραγικού ήρωα επισημαίνει κατά την εξέλιξη του έργου τις εσωτερικές διαδικασίες που τον οδηγούν στην αυτοκτονία του.

Ο Άιας αποτελεί μία σπουδή στη φύση του συναισθήματος της ντροπής. Συγκεκριμένα, στην ομώνυμη τραγωδία ο Σοφοκλής με εξαιρετική εμβριθεία αναδεικνύει την υποκείμενη ψυχολογική διαδικασία του συναισθήματος της ντροπής, του ναρκισσιστικού τραύματος και της τραγικά λανθασμένης προσπάθειας για την αντιμετώπιση του μέσω της αυτοκαταστροφής. Έτσι πλησιάζει τις σύγχρονες επιστημονικές απόψεις.

Oι προσεγγίσεις των φιλολόγων ή των κριτών της λογοτεχνίας στον Αίαντα επιτάχουν κυρίως σε στατικές αναλύσεις των χαρακτήρων ήθου κή δραματουργικού περιεχομένου, χωρίς να υπεισέρχονται στην προσέγγιση των βαθύτερων ψυχολογικών διεργασιών. Μία ψυχολογική ερμηνευτική προσπάθεια του χαρακτήρα του Αίαντα μπορεί να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση των ενδοψυχικών του συγκρούσεων και των συναισθηματικών του αντιδράσεων που τον οδηγούν στην τραγική του πτώση.

Η κρίση των όπλων και η αυτοκτονία του Αίαντα. Η υπόθεση του μύθου²

Μετά τον θάνατο και την ταφή του Αχιλλέα διοργανώνεται αγώνας με επάθλο τα όπλα του, κατά προτροπή της μητέρας του Θέτιδας. Τα όπλα θα

τα κέρδιζε ο άριστος των Αχαιών, αλλά και αυτός που είχε σώσει το νεκρό σώμα του Αχιλλέα από τους Τρώες. Δύο από τους ήρωες διεκδικούν το τρόπαιο, ο Άιας και ο Οδυσσέας. Ο πρώτος ήταν ο πο δυνατός και γενναίος πολεμιστής μετά του Αχιλλέα. Ο δεύτερος με την παλικαριά του, αλλά κυρίως την εξηπνάδα του, είχε σώσει πολλές φρέσες τον στρατό των Ελλήνων από μεγάλους κινδύνους. Ο Άιας εξάλογος είχε σώσει το νεκρό σώμα του Αχιλλέα απομακρύνοντάς το από το πεδίο της μάχης, ενώ ο Οδυσσέας απέκρινε τις επιθετικές των Τρώων που κι εκείνοι το διεκδικούσαν. Η τελική απόφαση³ είναι υπέρ του Οδυσσέα ο οποίος και παίρνει τα όπλα του Αχιλλέα.

Ο Άιας εξεργίζεται από την απόφαση, την οποία θεωρεί μεγάλη προσβολή και νιώθει ταπεινωμένος. Μέσα στην οργή του αποφασίζει να εκδικηθεί σκοτώνοντας τους αρχηγούς των Αχαιών,

Αγαμέμνονα και Μενέλαο, καθώς και τον Οδυσσέα. Το ίδιο βράδυ εξόρμά από τη σκηνή του για να εκτελέσει το σχέδιό του. Παρεμβαίνει όμως η Αθηνά, η οποία του «θολώνει» τον νοού και τον κατευθύνει να επιτεθεί στα κοποδιά των ζώων των Αχαίων. Ο Άιας κατασφάζει τα ζώα νομίζοντας ότι σκοτώνει τους εχθρούς του, κουβαλά μάλιστα ένα κριάρι στη σκηνή του για να το βασανίσει, έχοντας την παραισθήση ότι πρόκειται για τον Οδυσσέα.

Το επόμενο πρωινό, όταν ο Άιας συνέρχεται και αποκαθίσταται η ενάργεια του διαπιστώνει τι είχε διαπράξει. Νιώθοντας ότι έχει χάσει την υπόληψη και την τιμή του και μην αντέχοντας να ζει καταφρονεμένος, και ντροπασμένος αποφασίζει να αυτοκτονήσει. Αποτραβιέται στην ερη-

μιά, στερεώνει το σπαθί του στο χώμα και αυτοκτονεί πέφτοντας επάνω του.

Ο Άιας στη μυθολογική παράδοση

Η μορφή του Αίαντα διαμορφώνεται, μέσα από μία μακρά μυθολογική παράδοση που ξεκινά από τον Όμηρο, ως ο σημαντικότερος ήρωας του Τρωικού πολέμου μετά τον Αχιλλέα. Είναι το πρότυπό του ήρωα πολέμαρχου των ομηρικών χρόνων.

Σύμφωνα με την παράδοση ο Άιας συμμετείχε στην εκστρατεία της Τροιας, επικεφαλής 12 πλοιών από τη Σαλαμίνα μαζί με τον επεροθαλή αδελφό του Τευκρό. Στη διάρκεια της πολιορκίας της Τροιάς ο Όμηρος τον παρουσιάζει πρωταγωνιστή πολλών ηρωικών μαχών με κυριαρχεί

1. Ο Άιας απευθύνεται τον τροικό του μονάδων, αφού έχει προστομάσει την αυτοκτονία του στερεώνοντας στο έδαφος το έφος του.

2. Οι Αχαιοί βρίσκουν τον Αίαντα νεκρό, πεσμένο στο γυμνό έδρο.
Οι δύο γέροντες, Φοίνικας και Νέστορας, σχολάζουν το τραγού γερονός πάνω από τον νεκρό. Από δεξιά πλησιάζουν ο Άιας ο Λοκρός, ο Τεύκρος και ο Αγαμέμνων.
(Τα σύνοπτα των πρώιων συναρροφώνται.)

την απόκρουση της επίθεσης των Τρώων που απειλήσαν να κάψουν τα πλοία των Ελλήνων (μάχη των πλοίων, ραψωδίας Ν έως Ο), τη διάσωση του νεκρού σώματος του Πατρόκλου, το οποίο σκεπάζει με την τεράστια ασπίδα του και οργανώνει τη μεταφορά του στο στρατόπεδο των Αχαιών (ραψωδία Ρ) και τέλος τη μονομαχία του με τον Έκτορα κατά τη διάρκεια του θυμού του Αχέλεα, η οποία διακόπτεται χωρίς νικητή (ραψωδία Η).

Ο Άιας περιγράφεται από τον Όμηρο πανύψηλος, που φαντάζει σαν πύργος, με ευρείες σωματική διάτλαση («Ο Άιας είναι ο σαραντάπτης των Αχαιών ο πύργος», Γ 229⁴), με τεράστια σωματική δύναμη που του επιτρέπεται να μάχεται πετώντας ακόμη και τεράστιες πέτρες (Ζ 409-415) και με εντυπωσιακό οπλισμό όπου κυριαρχούνται η τεράστια ασπίδα του, η σύμβολο του Αίαντα.

Ο τριωσμός του τυγχάνει της γενικής αναγνώρισης των Ελλήνων. Στην ραψωδία της Ιλιάδας όλοι οι Αχαιοί εύχονται να πέσει σ' αυτόν ο κλήρος για να μονομάχησε με τον Έκτορα, θεωρώντας τον πιο δυνατό και αντριωμένο από όλους («και το σημάδι έπεπταθήκε κεινού που θέλαν όλοι, του Αίαντα», Η 182-3).

Δεν ξεχωρίζει ίδιας μόνο για τη γενναιόπτητά του ο Άιας, αλλά και για τη φρόνηση («Αίαντα, αλήθεια, ο θεός εχάρισε και διώμα εσέ και γνώση, κι αντρεια, και στο κοντάρι στέκεσαι μες στους Αργείους πρώτος», Η 288-9).

Τη σωφροσύνη του Αίαντα επισημαίνει και ο Σοφοκλής στην τραγωδία του, θέλοντας να τονίσει το αινιφύδιο της «τρέλας» του, βάζοντας την Αθηνά να ωρτά τον Οδυσσέα στην πρώτη σκηνή της τραγωδίας: «Ποιον θα λεγεις που συνέπει αυτούν, πιο ικανό κατάλληλα να δρα κατά τις περιστάσεις;» (στ. 119-120) για να απαντήσει αυτός χωρίς κανέναν δισταγμό, αν και εχθρός του: «Εγώ τουλάχιστον κανέναν» (στ. 121).

Ο χαρακτήρας του Αίαντα στην τραγωδία του Σοφοκλή

Ο Σοφοκλής ακολουθεί την επική παράδοση, αλλά και την ποιητική του δημιουργική έμπνευση στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του Αίαντα. Σκιαγραφώντας τον χαρακτήρα του και περιγράφοντας τις εκδηλώσεις του αποκαλύπτει μια βαθιά γνώση της λειτουργίας του ανθρώπινου ψυχισμού. Δεν αρκείται σε στατικές περιγραφές η θικής ή χαρακτηριολογικής μορφής, αλλά εμβαθύνει με οξειδρέκτια στις ενδοψυχικές διεργασίες του πώρω και στην τραγική ευαλωτότητα του χαρακτήρα του.

Ο χαρακτήρας του Αίαντα παρουσιάζεται άκαμπτος, αυστηρός, χωρίς ανοχή στη ματαίωση ή την προσβολή. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο χορός (στ. 925-928): «Αμφίρε, ήγαν γραφτό / η αλύγιστη σου φύση / τέλος να δώσεις καποτε / στ' αμέτρητα δεινά σου».

Η φιγούρα ενός αυστηρού, βλαστούριου, αλλά και δοξασμένου πατέρα κυριαρχούντων και δυνατούντων τον ψυχισμό του, με τη διαμόρφωση ενός αυστηρού Υπερεγώ⁵. Ενος πατέρα που και ο Τευκρός δεν τολμά να αντικρίσει, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει μπροστά στον νεκρό Αίαντα (στ. 1007-1012): «Μήτως ο Τελαμώνας, ο πατέρας μας, / καλόγυρως θα με δεχτεί και με χαρά, / χωρίς εσέναν αφτάσω; / Ναι Σίγουρα! Ο Ανθρώπος, μήτε στην ευτυχία του δεν έρει να γελά. / Και τι δεν θα μου πει, πόσες κακιές δεν θα ξεστομίσει...». Για να προσθέτει στη συνέχεια (στ. 1017-1018): «Τέτοια θα λέει ο αντράς ο κακότροπος, / γέρος στρυφνός που με το τίπτα αρπάζεται».

Ο Τελαμώνας είναι το ενδοβολήμένο πρότυπο συμπειριφόρας, αιδρόεις και πρωμαίου με το οποίο ταυτίζεται ο Άιας. Φοβάται να σταθεί μπροστά του χωρίς να έχει επαληθεύσει και ο ίδιος τα πρωικά κατορθώματα του πατέρα του.

Συγχρόνως, τον Αίαντα χαρακτηρίζει μια υπεροπτική αυτοεκτίμηση των ικανοτήτων και του πρωτισμού του ώς τον βαθύτο της αναιδείας και της αλαζονείας. Η υπεροπτική εικόνα του εαυτού του θέλει να του αναγνωρίζεται από τους άλλους και όλοι πρέπει να υποτάσσονται στη θέληση του. Δεν υπακοεί σε κανέναν, όπως επισημαίνει και ο Αγαμέμνων στα διατάξεις να παραμείνει στάφος (στ. 1067-1068): «Αν δὲν τα καταφέρεις όσα ζύνε / τώρα που πέθανες θα του επιβληθούμε». Ο Αίας αισθάνεται ότι δεν οφείλει σεβασμό σε κανέναν.

Η παθολογική υπερψυχία του τον οδηγεί στην ασέβεια απέναντι στους θεούς. Όπως επισημαίνει το *Winnington-Ingram (1980)*⁷, η αισθητή της υπεροπτικής αυτοεκτίμησης κάνει τον Αίαντα να νιώθει απότομα, να ενεργεί ως θεός και όχι ως θνητός, αποτυγχάνοντας να αναγμύρισει τους πειρισμούς του ανθρώπου. Ο Αίας ενεργεί ως θεός όταν απαντά αλαζονικά στην προτροπή του Τελεμάνωνα κατά την αναχώρησή του για την Τροία να ζητά τη βοηθεία των θεών (στ. 767-769): «Πατέρα, με τους θεούς στο πλάι τους και ο ανάξιος / θα μπορούσε να νικήσει εγώ όμως λέω / πώς τη δύξη αυτή και δύχως τους θεούς θα την κερδίσω». Ενεργεί με αναίδεια και έπαρση απορρίπτοντας τη συμμαράσταση της Αθηνάς στη μάχη και απαντώντας (στ. 770-773): «Θεά στους άλλους να παραστέσεις τους Αργείους / μια κι οι δικές μας οι γραμμές αλώβητες μείνουν».

Η υπεροπτική αυτοεκτίμηση του Αίαντα και ο άκαμπτος και αλαζονικός χαρακτήρας του υποδηλώνουν ναρκισσιστική παθολογία. Τα άτομα με

ναρκισσιστική παθολογία δεν διαμορφώνουν ποτέ ένα ώριμο Υπερεγώ, δηλαδή μια βαθιά κατανόηση των νόμων και των απαγορεύσεων ως ηθικού κανονιστικού στοιχείου των σχέσεων. Παράλληλα, ο παθολογικός ναρκισσισμός συνεπάγεται και μια παθολογική διαμόρφωση του «ιδεατού Εγώ⁸», με ανέφικτες ή υπερβολικές φιλοδοξίες. Όταν η πραγματικότητα αφιστάται από την εσωτερική εικόνα-επιθυμία («ιδεατό Εγώ») τότε εκδηλώνεται το ναρκισσιστικό τραύμα.

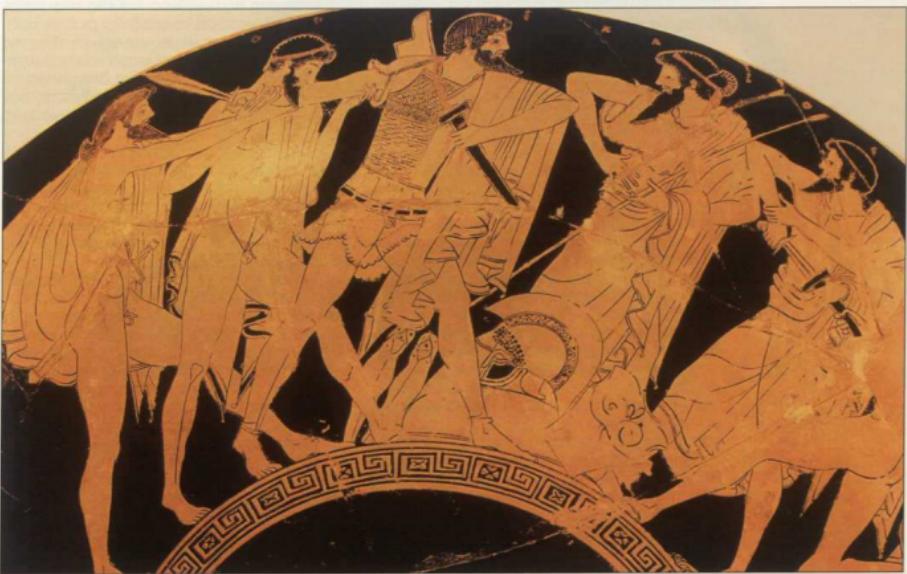
Η παθολογία του «ιδεατού Εγώ» συνοδεύεται από την ανάγκη της αισθητής της υπεροχής, της υπεροπτικής αυτοεκτίμησης, αλλά παραδόξως και από την ανάγκη επιβεβαίωσης των άλλων. Συγχρόνως τα άτομα αυτά χαρακτηρίζονται από την τάση για εκδήλωση ντροπής (συχνά παθολογικής), όταν δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες των πράξεών τους και πρέπει να υποστούν την κριτική των άλλων.

Η ναρκισσιστική παθολογία χαρακτηρίζεται περισσότερο από την εκδήλωση του συναισθηματος της ντροπής, που εκδηλώνεται όταν το άτομο δεν μπορεί επαληθεύσει το ιδεατό του Εγώ, παρά από την εκδήλωση βαθιάς ενοχής (λειτουργία του Υπερεγώ) διότι παραβαίνει έναν εσωτερικό κανόνα ή απαγόρευση.

Ο χαρακτήρας του Αίαντα χαρακτηρίζεται από μία ευαλωτότητα η οποία θα αποκαλυψθεί κατά την εξέλιξη του έργου και συγκεκριμένα:

1. στην αντίστροφή του να κατακλυστεί από ντροπή νιώθοντας βαριά ταπεινυμένος όταν ο Οδυσσέας κερδίζει τα όπλα του Αχέλεα,
2. στην επακολουθούσα ναρκισσιστική του οργή, την εκδικητικότητα και την παραγνώριση των

3. Η κρίση των όπλων.
Ο Αγαμέμνων προσποτεί
να συγκρατεί τον Αίαντα
και τον Οδυσσέα που με τα
έφη στα χέρια επομένων
να αλληλογνωμόνων.
Το όπλα του Αχιλέα
είναι ακούμπαμένα
μπροστά τους.

ζώνων ως εχθρών (που παρουσιάζεται ως έργο της θεάς Αθηνάς).

3. στην αποτυχία των αμυντικών του μηχανισμών να επεξεργαστούν την ντροπή του, δηλαδή στην αποτυχία του να διατηρήσει τις σχέσεις με τους δικούς του και να αναχαίτισει την ντροπή του, και
4. στην τελική συνειδητοποίηση των ελαττώματων του χαρακτήρα του και στην ανικανότητά του να ζήσει σε έναν κόσμο που απαιτεί ευελιξία και συνέργασια.

Κυρίως όμως η ψυχοπαθολογία του χαρακτήρα του Αίαντα εκδηλώνεται στον φόβο του να αντικρίσει απισμένους τον πατέρα του Τελαμώνα και να πέσει στη δυσμένεια του προτύπου της δόξας και της τιμής που έχει εσωτερικέψει.

Η ψυχολογική πορεία του ήρωα

Η δραματουργική πορεία του έργου είναι συχρόνις και η εξέλιξη των ενδοψυχικών συγκρουσεών του Αίαντα. Εκκινώντας από την προσβολή και την ταπείνωση που νιώθει για την απόφαση της κρίσης των όπλων, θα μεταπέσει στην κατάσταση της «μανίας», για να καταλήξει στην αίσθηση της έσχατης ντροπής και στην αναπόφευκτη αυτοκτονία:

Στη διάρκεια του έργου αισθάταται μία μεταβολή της συνειδήσης, αλλά όχι μία μεταβολή του χαρακτήρα του. Μπορούμε να διακρίνουμε δρεγσαών στην τραγική πορεία του Αίαντα προς την αναπόφευκτη αυτοκτονία του:

a. *Ταπείνωση και οργή (το ναρκισιστικό τραύμα)* Το αποτέλεσμα της κρίσης των όπλων αποκαλύπτει την ευαλωτότητα του χαρακτήρα του Αίαντα. Η ψυχοπαθολογική εκτροπή του προηγείται της νυχτερινής εξόρμησης και της επέμβασης της Αθηνάς, αλλά δεν πειραράφεται από τον ποιητή.

Ο ήρωας διεκδίκησε τα όπλα του Αχιλλέα πιστεύοντας υπεροπτικά ότι δικαιωματικά του ανήκουν και τώρα νιώθει ταπεινωμένος, από την απόφαση των Ατρειδών και των λοιπών Αχαιών που του τα στερεί. Αντιλαμβάνεται την απόφαση μόνον ως μενίστη προσβολή της τιμῆς του, ένα ισχυρό ναρκισιστικό τραύμα της υπεροπτικής του αυτοεκτίμησης. Κερδίζοντας ο Οδυσσέας τα όπλα, έχει κερδίσει και τη φήμη του γενναιότερου των Ελλήνων. Αυτό ο Αίας δεν το αντέχει, αισθάνεται ότι απώλεσε το υψηλό του κύρος, την κοινωνική του τιμή, αλλά πάνω απ' όλα νιώθει ότι απώλεσε την εσωτερική εικόνα του εαυτού του ως ήρωα (πλήγμα του ίδεατο Εγώ του). Τα κυρίαρχα συναισθήματα του Αίαντα είναι η αφόρητη ντροπή και η ναρκισιστική ταπείνωση.

Η ντροπή ορίζεται ως μία έντονη και οξεία συναισθηματική αντίδραση άγχους σε απάντηση στο ψυχολογικό πλήγμα (*shock*) να νιώσουμε με μη αποδεκτή, από εμάς τους ίδιους, εικόνους του εαυτού μας⁹. Οι Greenwald και Harder¹⁰, πραγματοποιώντας μια ευρεία ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας καταλήγουν στον ορισμό: «τηντροπή είναι η συνειδητοποίηση ότι κάποιος παρατερεται ή πρόκειται να παραπρέψει από τους άλλους με ένα αρνητικό-υποτιμητικό βλέμμα». Οι ίδιοι υποστηρίζουν εξάλου ότι οι εμπειρίες της αμηχανίας, της ανεπάρκειας, της γελοιοποίησης και της

ταπείνωσης αποτελούν παραλλαγές της ντροπής. Η ντροπή διαχωρίζεται σαφώς από την ενοχή. Η ενοχή συνεπάγεται την αισθητή τύψεων για κάποιου που έχουμε κάνει (ή δεν κάναμε) σε άλλους και η εκδήλωση της συνδέεται με τις λειτουργίες του Υπερεγώ. Η ντροπή προκαλείται από την επώδυνη έκθεση σε ότι θα έπρεπε να μείνει κρυφό και θεωρείται ότι συνδέεται με τη λειτουργία του ίδεατο Εγώ. Στην ενοχή η επικρίσιο προέρχεται μόνον από τον εαυτό μας, ενώ η ντροπή συνδέεται με τους άλλους, προκαλώντας σ' αυτόν που τη νιώθει την επιθυμία να εξαφανιστεί από το βλέμμα των άλλων.

Στον Αίαντα έχει απολεσθεί η υπεροπτική αυτοεκτίμησή του, αφού νιώθει ότι οι άλλοι δεν του αποδίδουν τον σεβασμό που αυτός πιστεύει ακράδαντας ότι του οφείλεται. «δεν τον βλέπουν ως ήρωα, όπως ο ίδιος αντικρίζει τον εαυτό του». Αισθάνεται έντονη ντροπή, αλλά συγχρόνως, όπως η επισημάνει ο Wright¹¹, αυτή η ψυχοτραυματική εμπειρία της ντροπής απειλεί και την εσωτερική ψυχική ακραιότητα του απόμονω, διότι ξαφνικά αρχίζει να βλέπει τον εαυτό του μέσω του κριτικού βλέμματος των άλλων. Οπως σημειώνει ο Sarfet¹², «η ντροπή είναι από τη φύση της αναγνώριση. Αναγνωρίζει τι είμαι, μέσω του πώς οι άλλοι με βλέπουν». Αν προεκτείνουμε τον σαρτρικό αφορισμό σε ψυχολογικό επίπεδο, η επώδυνη συνάντηση με τη ματία των άλλων με μεταμορφώνει από υποκείμενο σε αντικείμενο με κίνδυνο τον κλονισμό της εσωτερικής μοις ακραιότητας. Ο Αίας, χάνοντας την υπεροπτική του αυτοεκτίμηση, αντικρίζει πλέον τον εαυτό του όχι ως ήρωα, αλλά όπως οι άλλοι πιστεύει ότι τον βλέπουν. Υποτιμητικά.

Η ντροπή που νιώθει ο Αίαντας είναι παθολογική και δεν μπορεί να αποδοθεί σε έναν κώδικα τιμῆς ή στις γενικότερες κοινωνικές αξεσ της εποχής του. Είναι το αποτέλεσμα του παθολογικού ναρκισισμού, γι' αυτό και δεν μπορεί να αντισταθμιστεί από τους δεσμούς πίστης που του συνδέουν με τους Αχαιούς ή τις γενικότερες αξεσ τους.

Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Lewis¹³, η ντροπή, παραλλάσσοντας την εσωτερική μας θεώρηση, παρεμποδίζει κάθε δραστηριότητα και το αποτέλεσμα είναι μια «παράλυση». Μια ανικανότητα να σκεφτούμε, να συζητήσουμε, να δράσουμε και μια επιθυμία να «Εξαφανιστούμε από τη μάτια των άλλων».

Έκτος όμως από την «παράλυση» που προκαλεί η ντροπή, μπορεί συγχρόνως να κινητοποιήσει και επιθετική συμπειραφό απέναντι στους άλλους. Εάν το απόμονω βιώνει την ντροπή θεωρήσει την εμπειρία της ντροπής ως μια δύνη επίθεσης εναντίον του (όπως ο Αίαντας βιώνει την κρίση των όπλων) και θεωρήσει κάποιον/ους υπεύθυνο/ους για την επώδυνη κατάσταση (τους Ατρειδές και τον Οδυσσέα), μπορεί να επιπτεύει.

Παρόλο που η ένοια της ντροπής δεν μπορεί εύκολα να διαχωριστεί εννοιολογικά από την ταπείνωση, η ταπείνωση είναι συνήθως η αφορμή που συνδέεται με επίθεση εναντίον των άλλων. Ο Stoller¹⁴ επισημαίνει ότι με την ντροπή κάποιος δεν βοηθείται, αλλά αποκτά επίγνωση ενός πρωστικού του ελαττώματος. Στην ταπείνωση η επιγνωση είναι λιγότερο ολοκληρωμένη, διότι κυ-

ριαρχεί η εκλογίκευση της «επίθεσης-αδικίας» των άλλων που είναι κυρώς υπεύθυνοι για τα επώδυνα συναισθήματά μας και όχι εμείς οι ίδιοι.

Στον Αίαντα κυριαρχεί η ταπείνωση πριν από τη νυχτερινή επίθεση. Βλέπεται μόνο την προσβολή την οποία υπέστη, ενώ η συνειδητοποίηση των ελαττωμάτων του χαρακτήρα του απουσιάζει αυτή τη στιγμή. Ξεκινά μια οργή προσπάθεια να αποκαταστήσει την υπεροπτική του αυτοεκτίμηση και συνεχίζει την Ύβριν προσπαθώντας να εκδικηθεί για την ταπείνωσή του. Το ναρκισσιστικό τραύμα της υπεροψίας του ακολουθείται από μία εκδίκησηκή επίθεση σ' αυτό που εκλαμβάνεται ως πτυχή της ντροπής (Ατρεΐδες) και θα οδηγήσει όλο και πιο βαθιά στην ντροπή, αλλά και στην τραγική συνειδητοποίηση των ελαττωμάτων του.

β. Η «μανία» του Αίαντα (η ναρκισσιστική οργή)
Ο Αίαντας υπό το κράτος του ναρκισσιστικού του θυμού εξέριμα για την εκδίκησή του, φτάνει «Μέχρι των δύο στρατηγών τις πύλες...» (στ. 49), αλλά τότε παρεμβαίνει η Αθηνά και προκαλώντας

μια διαταραχή της συνειδησιακής κατάστασής του¹⁵ τον «πυρλώνει» και τον εκτρέπει προς τα κοπτίδια των ζώων των Ελλήνων. Ο Αίας, έχοντας μεταπέσει σε μια κατάσταση συνειδησιακής σύγχυσης, μια παραπομπήν αντιλήψη της πραγματικότητας, καταφάει τα ζώα έχοντας την παροιόθηση ότι σκοτώνει τους Ατρειδές.

Ο Σοφοκλής αποδέχεται και παραβέτει τις επικρατούσες απώνεις της εποχής του περί της υπερφυσικής προέλευσης των ψυχικών νόσων, απώνεις που έχουν την ψυχολογική τους προέλευση στην προσπάθεια των ανθρώπων να ερμηνεύσουν τόσα τα φυσικά φαινόμενα, όσο και τις εσωτερικές διεργασίες. Ετοι αποδίδει την «τρέλα» του Αίαντα στην παρέμβαση της Αθηνάς, όπως η ίδια πληροφορεί τον Οδυσσέα (στ. 51-52): «εγώ εμπόδιο στάθηκα στην αγιάτρευτη χαρά του / απαπλές στα μάτια του ρίχνοντας εικόνες».

Η θεική προέλευση της νόσου του Αίαντα δηλώνεται και από τον χορό (στ. 189): «ήκοι γάρ ἀν θεία νόσος», δηλαδή «στηγυρά πληγή (αρρώστια) θεού σε βρήκε». Και ο ίδιος ο Αίας, όμως, σταν συνέρχεται και συνειδητοποιεί την ατιμωτι-

4. Ο Αίας μεταφέρει στους ώμους τον νεκρό Αχιλλέα έξι από το πεδίο της μάχης για να τον πορεύσουσι στους Μυρμιδόνες.

κή του πράξη, αναφωνεί (στ. 450 -1): «Όμιλος του Δία η κορή, η Βλούσα και αδαμάστη θέα / την ώρα που άπλωντα τα χέρια επάνω τους τα σχέδια αλλαζεις, μ' έριξε σε μανία».

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επιστημανθεί ότι ο όρος *μανία* που χρησιμοποιείται από τον Σοφοκλή πρέπει να ερμηνευθεί ως γενικός όρος που προσδιόριζε την τρέλα, την παραφροσύνη, και όχι ως επιστημονικός όρος που σήμερα υποδηλώνει μια συγκεκριμένη ψυχοπαθολογική κατάσταση, δηλαδή τη φάση μανίας της διπολικής (συναισθηματικής) διαταραχής. Η λέξη *μανία* γίνεται ιατρικός όρος μέσα στην Ιπποκρατική Συλλογή, στην οποία δεν έχει νοσολογικό χαρακτήρα αλλά περιγράφει απλώς μια συμπτωματολογία¹⁶.

Ακόμη και σήμερα, η λέξη *μανία* στο καθημερινό λεξιλόγιο υποδηλώνει γενικά την αλλοκοτή, «τρέλη» συμπεριφορά που μπορεί να προέρχεται από ποικίλες ψυχοπαθολογικές καταστάσεις. Ο Σοφοκλής χρησιμοποιεί στο κείμενο του κυρίως το ρήμα *μανίμοναί* ή τα επιθέτα «μανίμωσα φόνου» (στ. 51), «τα του μανέντος» (στ. 726), «μανίσιον νόσου» (στ. 59), για να περιγράψει και να χαρακτηρίσει κυρίως τη συμπεριφορά της επιθέσεως –υπό το κράτος της παραισθητικής συσκότισης του μιαλού του– και της οφαγής των κοπαδών και των βοσκών και όχι τη διέγερση ή τον θυμό του Αίαντα.

Η τρέλα του Αίαντα διαρκεί από τη χρονική σπιγμή της εξόρμησης του έως τη στιγμή που αποκαθίσταται η συνειδηστική του ενάργεια και αντιλαμβάνεται τα σφαγιασμένα ζώα στη σκηνή του. Πώς περιγράφει την εικόνα της «τρέλας» του Αίαντα ο Σοφοκλής; Ο ήρωας παρουσιάζεται στην κατάσταση της παραφροσύνης μόνο στο σημείο που η Αθηνά τον καλεί να εξέβει από τη σκηνή του για να επιδειξει την κατάσταση του στον Οδυσσέα (στ. 91-117). Ο Άιας απευθύνεται στη θέα με ύφος πομπώδες και περιγράφει με υπερηφάνεια τα πρώκα κατόρθωμά της νυχτερινής του επιθετικής καυχώμανσος για τον φόνο των Ατρειδών. Είναι σε κατάσταση συναισθηματικής έξαρσης για την εκδίκησή του («δεν θ' απιμάσουν πια τον Αίαντα εκείνοι», στ. 98), αλλά και χαράς για τα βασανιστήρια στα οποία θα υποβάλει τον αιγμαλωπασμένο, στο θωλωμένο του μιαλό. Οδυσσέα («δεμένος μέρα βρίσκεται θεά, θέαμα ηδονικό για μένα», στ. 105). Αποχωρεί, τέλος, αλαζονικά προσβάλλοντας την Αθηνά, αρνούμενος να υπακούσει στην προτροπή της να μην βασανίσει τον Οδυσσέα («Χαίρε Αθηνά. Στα ἄλλα εγώ σ' ακολουθώ. / Εκείνος όμως έτοι ανήλεια θα πληρώσει», στ. 112-3) και ζητώντας υπεροχικά από αυτήν να είναι πάντα σύμμαχος στο πλευρό του («Πηγαίνω. Κι εσύ φρόντισε / σύμμαχος τέτοια να σαι πάντα στη πλευρό μου», στ. 116-7).

Είναι τόσο έντονη η σύγχυση, αλλά και η συναισθηματική έξαρση του Αίαντα από την πραγματοποίηση της εκδίκησής του, ώστε δεν αντιλαμβάνεται τη διάθεση της Αθηνάς απέναντι του και τη θεωρεί συμπαραστάτη του σε ό,τι έχει ήδη διαπράξει.

Μια δεύτερη έμφεση περιγραφή της «τρέλας» του Αίαντα έχουμε στην εξιστόρηση της Τεκμησόσας προς τον χορό για το διαδραματιστήκε πατέτηκε κατά τη νυχτερινή του έξοδο (στ. 232-244,

284-305). Η Τέκμησσα εσπιάζει στην οργή της συμπεριφορά του Αίαντα, στη σφαγή των ζώων και στον βασανισμό του κριαριού που εκλαμβάνεται από αυτόν ως ο Οδυσσέας.

Ποια κλινική φαινομενολογικά σημεία ψυχικής διαταραχής προκύπτουν από τις περιγραφές του Σοφοκλή; Αρχικά μια παραπομπή αντιληφτή της πραγματικότητας κατά την οποία τα ζώα λανθάνουν εκλαμβάνοντας από τον Αίαντα ως άνθρωποι. Η παραγνώριση αυτή χαρακτηρίζει την κλασική παραισθηση¹⁷. Συγχρόνως, η παρουσία των παραισθίσεων υποδηλώνει μια διαταραχή της συνειδησιακού επιπέδου με τη μορφή της συγχυστικής ή της θόλωσης της συνείδησης, η οποία προκαλεί και αναδρόμη μνήσεις των γεγονότων που διαδραματίστηκαν. Γ' αυτό ο Άιας μετά την αποδρομή του επεισοδίου έγραψε στην Τέκμησσα να το δηγηθεί με τη διαδραματίστηκε. Τέλος, μια συναισθηματική έξαρση του εκφράζεται με ευφορία και ικανοποίηση για την πραγματοποίηση της εκδίκησής του και τον φόνο των Ατρειδών.

Το σύνολο αυτών των συμπτωμάτων προσομιάζουν με την εικόνα ενός οξείως συγχυτικού παραληρήματος, δηλαδή μιας κατάστασης οργανικής αιτιολογίας που κατά κανόνα οφείλεται στην επίδραση ποικίλων εξωτερικών αιτιών, όπως τοξική, λοιμωδή, τραυματική κλπ. Από τις πληροφορίες όμως που αναφέρονται στην τραγωδία δεν μπορούμε να εξαγάγουμε ένα τέτοιο συμπέρασμα.

Ο Κουρέτας στη μελέτη του Αίας Σοφοκλέους¹⁸ θεωρεί ότι τα στοιχεία που επικρατούν στην εικόνα του Αίαντα είναι αυτά της μανικής φάστης της διπολικής διαταραχής (μανιοκαταθλιπτική ψύχωση), δηλαδή η οργή και επιθετική συμπεριφορά, η ευσφορία, η αισθοπάνηση και ο υπέρμετρος γέλων. Δεν παραβλέπει βεβαίως την εικόνα της συνειδησιακής σύγχυσης και των παραισθήσεων, τα οποία εντάσσει στο πλαίσιο ενός «ονειρικού συγχυτικού παραληρήματος» και το οποίο θεωρεί «ως παρεπιπτόν και δευτερεύον επεισόδιο και όχι ως την ίμβουσαν και πρωτότατουσαν νόσον» (σ. 160). Αξιολογώντας το γεγονός ότι τη φάση της μανίας διαδέχεται η κατάθλιψη, ο Κουρέτας υποστηρίζει ότι η από τον Σοφοκλή περιγραφήν της «τρέλας» του Αίαντα είναι μία αληθής νοσηρή φάση μανίας στο πλαίσιο της μανιοκαταθλιπτικής ψύχωσης ή έστω μια στάπη μορφή αυτής λόγω και της εκδηλώσης του «ονειρικού συγχυτικού παραληρήματος».

Ο Simon¹⁹ θεωρεί την οργή του Αίαντα εκδήλωση που δεν έχει σχέση με την κοινή ανθρώπινη εμπειρία και την εντάσσει σε ψυχωτικό πλαίσιο.

Η ψυχοπαθολογική διαταραχή του ήρωα θα μπορούσε να προσεγγιστεί στο πλαίσιο μιας οξείως αντιδραστής στρες, εάν θεωρήσουμε ότι αυτή μπορεί να προκληθεί όχι μόνον από μια αιφνίδια και έντονη απειλή θάνατου της σωματικής ακεραιότητας, αλλά και από ένα βίαιο ψυχοτραυματικό γεγονός που απευθείας θανάσιμη την ψυχολογική ακεραιότητα του ατόμου. Ο Άιας έχει απολεῖται την υπεροχή του αυτοκτόνηση, νιώθει ταπεινωμένος και αυτό αποτελεί ένα ισχυρό πλήγμα που απειλεί την εσωτερική του ψυχική ακεραιότητα. Έχει καταστραφεί η εσωτερική εικόνα του

ηρωικού εαυτού του και αρχίζει να αντικρίζει τον εαυτό του μέσω του κριτικού βλέμματος των άλλων (δεν είναι αυτός ο γενναιότερος των Ελλήνων, αλλά ο Οδυσσέας). Εύχεται να εξαφανιστεί, να αποφύγει τα βλέμματα των άλλων. Τί είναι πιο επώδυνα τραυματικό από την αποζένωση που συνοδεύει την ταπείνωση του Αιάντα; Η ένταση της ντροπής που τον κατακλύζει είναι τόσο έντονη που παρεμποδίζει κάθε δραστηριότά του, ο ίδιος βρίσκεται σε κατάσταση εσωτερικής υπερεγρήγορης και οδηγείται σε διασχιστικό-αποσυνδετικό²⁰ επεισόδιο. Στη διάρκεια αυτού του επεισοδίου, ενεργώντας κάτω από την έντονη επιμυμία της εκδηλησης, εξορμά, αλλά έχοντας μια παραλαγμένη αίσθηση της πραγματικότητας (παραισθήσεις), επιπλέοντα στα ζώα και όχι στους μιστηριών εχθρούς του. Οταν αποκαβίστανται η συνειδηστική του ενάργεια οι ήρωας δεν θυμάται τι έκανε, διότι ο διασχιστικός επεισόδιος εγκαταλείπει ανάδρομη αμνησία των γεγονότων.

Η εικόνα της διαταραχής του Αιάντα καλύπτει όλα τα κριτήρια της διάγνωσης της «οξείας διαταραχής στρες» σύμφωνα με το ταξινομικό σύστημα κατάταξης των ψυχικών νόσων της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Εταιρείας, DSM-IV-TR²¹, συμπεριλαμβανομένων της παρουσίας παρασιθησίων και του αποσυνδετικού-διασχιστικού επεισοδίου, πλην του κριτήριου που αναφέρεται στην έκθεση του απόμονω σε ένα ψυχοτραumatικό γεγονός αυφινίδιας και έντονης σωματικής απειλής. Αν θεωρησουμε όμως ότι μια θανάσιμη απειλή της εσωτερικής ακεραιότητας του Ύω, όπως αυτή που βιώνει ο Αίας, είναι εξίσου αν όχι σημα-

ντικότερο ψυχοτραumatικό γεγονός, τότε καλύπτεται, έστω και υπό ευρεία έννοια, και το κριτήριο αυτό.

γ. Η κορύφωση της ντροπής

Στον κόσμο του Ομήρου τα συμβαίνοντα κατεύθυνται από τους θεούς είτε άμεσα είτε μέσω των ανθρώπων συναισθημάτων, που όμως οι ίδιοι καθορίζουν και επηρεάζουν. Έτσι συμβαίνει και με το μένος του Αιάντα που συσκοτίεται το μιαδό του. Είναι πράξη της Αθηνάς, όχι νόσος, γι' αυτό και είναι πρόσκαιρο²².

Αυφιδώνις η «συσκοτίστον του νου», η παραπομένη αντιληψή της πραγματικότητας και η έξαρση της ικανοποίησης και της χαράς του Αιάντα για την πραγματοποίηση της εκδίκησής του σταματούν αυτόμata. Όπως χαρακτηριστικά διηγείται η Τέκμησσα στον χορό (στ. 257-258): «Όπως ο δυνατός νοτιάς που ξεσηκώθηκε / καταλαγάει δίχως αστραπή, έτσι κι εκείνος», για να περιγράψει ακολούθως την αποδρομή της «τρέλας» του (στ. 306-310).

Ο Αίας ανακτά τη συνειδησιακή του ενάργεια και επανερχόμενος στην κατάσταση της φυσιολογικής συνείδησης υποψιάζεται, βλέποντας μέσα στη σκηνή του τα σφραγένα ζώα, τι έχει διαδραματίσει. Η προηγηθείσα όμως κατάσταση διαταραγμένης συνείδησης, έχοντας αφήσει μια ανάδρομη αμνησία, δεν του επιτρέπει να θυμηθεί τι ακριβώς διαδραματίστηκε στην υχετερήν του εξόρυμη. Η διήγηση της Τέκμησσας, πην οποια ριτά, θα τον επανασυνδέσει με την πραγματικότητα.

5. Η μονομάχια Αιάντα και Εκτόρα. Πίνακα από τον Αιάντα διακρίνεται ο Τέκμηρος γονατιστός να τεντύνει το τόξο του.

Η συνειδητοποίηση από τον Αίαντα της πραγματικότητας προκαλεί την κορύφωση της ντροπής του. Την αρχική την ταπείνωση διαδέχεται η αισθήση της απώλεισης για την πράξη που διέπεραξε κι αυτό όταν ο δημόγειος στην καταδίκη του κατέρρευσε. Κείτεται συντετριψμένος στη σκηνή του σε έναν βουβό αρχικά θρήνο. Η νέα αυτή ψυχική κατάσταση του Αίαντα, η βραρά του θλίψη, δεν θεωρείται από τον Σοφοκλή αρρώστια, αλλά το φυσιολογικό επακόλουθο της απωτικής του πράξης που μόλις συνειδητοποίησε.

Η ακολουθουσανάσταση εξόδος του με τον φοβερό αναστεναγμό «ώλε μοι μοι» από τη σκηνή δίνει στον Σοφοκλή την ευκαρία μέσα από τη συνομιλία του με την Τέκμησσα και τον χορό να αποδώσει συγκλονιστικά τη συναισθητική κατάσταση του ήρωα και τη συντριβή του. Ο Αίας βρίσκεται στη δίνη μιας βαριάς καταθλιπτικής αντίδρασης. Η έκφραση της απελπίσιας του για την απωτική κατάσταση στην οποία έχει περιπέτει κορυφώνεται με τον πρώτο μονόλογο (στ. 430-480) στην κατάληξη του οποίου διαφαίνεται η απόφαση του Αίαντα να αυτοκτονήσει.

Ο ήρωας είναι διαποτισμένος από βαθύτατη θλίψη και εκφράζει όλη την ποικιλία των καταθλιπτικών ιδεών ολέθρου και καταστροφής («χάντονται όλα συντροφοί, είναι κοντά η τιμωρία», στ. 404-405), αναδιόρτησης («Τώρα απιμασμένος κείτομαι εδώ μπροστά σας», στ. 425, «απιμασμένος από τους Αχαιούς χαρωμαί», στ. 440), αθορηθτού («πια δεν μπορώ βοηθεία να προσέρχομαι απ' τους θεούς ώυτε από τους ηρήμερους ανθρώπους», στ. 398-399), αλλά και αυτοκαπηγορίας («πως σήκωσα χέρι φονικό σε άκακα ζωά», στ. 366). Αποδίδει στον εαυτό του μομφές και επιπλήσιες για τις οποίες κρίνει ότι θα πρέπει να πάψει να ζει.

Η ντροπή και η ταπείνωση είναι ο μεγαλύτερος φόρος του Αίαντα. Νιώθει τον εαυτό του αντικείμενο περιφρόνησης και εμπαγμού από τους Αχαιούς, φαντάζεται τον Οδυσσέα να γελά μαζί του (στ. 382), κι αυτό είναι η μεγαλύτερη τιμωρία για την πράξη του. Εύχεται η αβάσταχτη ντροπή του να κρυψει στο σκοτάδι («σκοτάδι, ω φως δικό μου, έρεθος για μένα φωτεινότατο, δέξου με, κοντά σου δέξου με να μείνω», στ. 394-395) και να δραπετεύσει μακριά από την τόσο επιώδυνη ματιά των άλλων. Κυρίως όμως βασανίζεται από την ανυπόφορη μέστα του συγκριστι ανάμεσα στην απόλυτη καταστροφή της δικής του τιμής και των ένδοξων κατορθωμάτων του πατέρα του Τελαμώνα, τον οποίο δεν αντεχει ν' αντικρίσει (στ. 433-40 και 462-6).

Συγχρόνως όμως συνυπάρχει και ο θυμός του για την αδικία και την ταπείνωση που υπέστη από τους Ατρείδες και τον Οδυσσέα. Ο Αίαντας αναγνωρίζει την αποτυχία του να εκδικήσει και την απώλεια του, όχι όμως και το λάθος των ενεργειών του («το λαθός δεν είναι δικό μου...», στ. 455). Παρ' όλον τον θρήνο του δεν μετανιώνει, δεν μεταβάλλει τη στάση του και εξακολουθεί να ζητά εκδίκηση για την ταπείνωση του, αλλά και να καταρίεται πιο μαύρα του, αποτέλεσμα της επέμβασης των θεών. Νιώθει συντετριψμένος αλλά ο χαρακτήρας του παραμένει αναλογικός (στ. 447-449). «Κι αν δεν μου θύλωναν τα μάτια και ο νους, / μακριά από τη λογική να με

κρατήσουν, / τέτοια απόφαση δεν θα 'παιρναν ξανά γι' άλλον κανένα».

Η σχέση έντονης ντροπής και κατάθλιψης έχει επιστραμθεί από πολλούς ερευνητές. Ο Lewis²³ θεωρεί ότι η κατάθλιψη που εκδηλώνεται κυρίως σε επαναλαμβανόμενα γεγονότα ντροπής μπορεί να αποδοθεί στην αισθήση της αποτυχίας. Ο Izard²⁴ εστιάζει στην ενδοβολή του θυμού, δηλαδή στη στροφή του θυμού προς το ίδιο το άτομο, που επακόλουθο των γεγονότων της ντροπής μπορεί να οδηγήσει στην εκδηλωση κατάθλιψης.

Με το δεύτερο μονολόγο του ο Αίας (στ. 545-582) εκφράζει πλέον ανοικτά την απόφασή του να πεθάνει, αποχαιρετώντας τον γιο του Ευρισάκη και εκφράζοντας τις τελευταίες επιθυμίες του.

Ακολουθεί ο τρίτος μονολόγος του πρωταγωνιστή (στ. 646-693), ο αποκαλούμενος από πολλούς σχολιαστές «παραπλανητικός λόγος», που απαντά στις προστάθμεις της Τέκμησσας και του χορού να τον μεταπείσουν. Ο Αίας δείχνει να μεταπειθείται και εκφράζει την απόφασή του να ζει. Αυτό όμως που εκλαμβάνεται από τον χορό ως αλλαγή της απόφασής του είναι στην πραγματικότητα η βαθύτατη πάθηση που έπεισε τον κοδρό στον οποίο ζει. Αυτό που εκφράζει η Αθηνά: «φτάνει μια μέρα για ν' ανατρέψει όλα τα ανθρώπινα», (στ. 131). Αντιλαμβάνεται στις για να επιτήσει σ' έναν συνεχές μεταβαλλόμενο κόσμο στον οποίο «βαρυμενά / δίνει η θέτη της στο εύφορο καλακάρι, / κι ο σκοτεινός της νύχτας θόλος υποχωρεί / στα άστρα άλογα της μέρας, να φανεί το φως της» (στ. 670-674), αλλά και οι φίλοι μετατρέπονται σε εχθρούς και οι εχθροί σε φίλους, απαιτείται μια εύκαμπτη στάση και όχι ένας ακαμπτός ηρωισμός, όπως αυτός που ενστέρνεται στον Αίας²⁵. Ακούμενη περισσότερο είναι η στηγή της κορύφωσης της αυτοσυνειδήσης του Αίαντα για τον χαρακτήρα του, τον οποίο δεν μπορεί να αλλάξει. Η αναφορά του στο πάθος της πρέπει καποίους να συμπεριφέρεται και να λειτουργεί έρχεται σε ευθεία αντίθεση με το ιδεατό του Εγώ που παραμένει προσκολλημένο στην υπεροπτική του αυτοεκτημηση (στ. 666-669):

«Στο έξη, θα μάθω να υπακούω στους θεούς, / σέβας να δείχνω στους Ατρείδες, / Αρχόντες είναι και τους πρέπει υπακοή, / Πάω όχι; / Αφού όλα τα ισχυρά και αδάμαστα / Μπροστά στην έρευνα σιγάσινουν.

«Εγώ πώς δεν θα μάθω να είμαι συνετός;» (στ. 677)

Ο Αίας έχει πλέον επίγνωση ότι δεν μπορεί να είναι άλλο από αυτό που είναι. Επειδή έχει αποκοινωνήσει τους δεσμούς του με τους Αχαιούς, μια σχέση που να βασίζεται στην τιμή είναι πλέον αδύνατη γι' αυτόν. Όπως επισημαίνει και ο Κνοξ²⁶, ο Αίας δεν προσπαθεί να εξαπατήσει. Είναι τόσο απορροφημένος στην εσωτερική του ενετόντη που δεν ενδιαφέρεται να εξαπατήσει κανέναν. Ο μονόλογός του εκφράζει την τραγική του αυτοσυνείδηση και τα τέλος της παραπλάνησής του για την πραγματική φύση του χαρακτήρα του.

δ. Η αναπόφευκτη αυτοκτονία του Αίαντα
Με την αναχώρηση του Αίαντα γίνεται σαφές ότι

διακόπτεται κάθε δεσμός με τους δικούς του και οι άμενς του δεν μπορούν να αντιστήσουν τη φονικότητα της ντροπής του. Η απόφασή του είναι οριστική και αμετάλλητη.

Ακολουθεί το λευτεριαίος τραγικός μονόλογος του ήρωα (στ. 815-885), όπου αποχαιρετώντας τη ζωή, συνεχίζει να εκφράζει τον θυμό του για τους Ατρειδες, ζητώντας από τις Ερινύες να τους εκδικηθούν.

Η συνειδητοποίηση από τον Αίαντα της αιματικής κατάστασης στην οποία έχει περιέλθει και της άδυναμίας του να διατηρήσει έναν σημαντικό δεσμό με τους Αχαιούς, αλλά και τους δικούς του, τον οδηγεί στην αμετάλλητη απόφαση της αιτοκτονίας του. Όπως αναλύει ο Dodd's⁷, ο ομηρικός κόδρος στον οποία ζει ο Αίας είναι ένας πολιτισμός της ντροπής και η θηκή δύναμη που επικρατεί είναι ο σεβασμός προς την κοινή γνώμη, η αιδώς. Ο Αίας αφαιρεί τη ζωή του αφού η δροσερή του έχει αποστρέψει τον πιο ουσιαστικό λόγο ύπαρξής του, την τιμή του. Ειρηνικά αφαιρεί τη ζωή του με την έφος που του προσέφερε ως δώρο επιβράβευσής της ανδρείας του ο Έκτορας.

Είναι η τελική ηρωική πράξη του με στόχο την εξάλειψη της ντροπής, αλλά είναι και η μόνη ασφαλής διέξοδος που του έχει απομείνει για να δειξει στον πατέρα του Τελαμώνα ότι δεν είναι δειλός (στ. 470-472): «Πρέπει με κάποιο τρόπο / στον γέροντα πατέρα μου να δείξω / πως ο δικός του γιος δελός δεν είναι».

Όπως ο Οιδίποτος του Σοφοκλή βγάζει τα μάτια του μετά την τραγική αποκάλυψη-συνειδητοποίηση των πράξεων του, έτσι και ο Αίας αφαιρεί τη ζωή του γιατί δεν μπορεί να υποφέρει την έκθεση του εαυτού του στα μάτια των άλλων. «Πρέπει η με τιμή να ζει η γενναία πεθαίνει ο ευγενής. Ακούσεις αυτά που είχα να πω» (στ. 479-480).

Τελική σύνθεση- Συζήτηση

Με τους όρους της αριστοτελικής δραματουργίας η Ύβρις του Αίαντα που τον οδήγησε στην πτώση (Αττή) είναι η αλαζονεία και η υπεροφία του απέναντι στους θεούς.

Με όρους ψυχολογικής προσέγγισης η Ύβρις του Αίαντα είναι το παθολογικό ιδεώδες Εγώ του. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ανέψικτων και υπερβολικών φιλοδοξιών, την αλαζονεία του χαρακτήρα του και κυρίως την υπερροπή του αυτοκτίστημα. Η παθολογία του ιδεάστο Εγώ συνοδεύεται από την υπερβολική ανάγκη υψηλής αυτοεκτίμησης, αλλά συγχρόνως και από την ανάγκη επιβεβαίωσης της εξιδανικευμένης αισθήσης του εαυτού του από τους άλλους.

Λόγου της ναρκοσιτικής παθολογίας του ο Αίας χαρακτηρίζεται από μεωραμένη ανοχή της διάστασης μεταξύ πραγματικότητας και ιδεατού Εαυτού, και ταυτόχρονας από μία παθολογική τάση για εκδήλωση ντροπής.

Η άκαμπτη αίσθηση της πρωσωπικής του τιμής και αξίας οδηγούν τον Αίαντα να βιώσει το αποτέλεσμα της κρίσης για τα όπλα του Αχιλλέα, τα οποία πιστεύει ότι δικαιωματικά του ανήκουν, ως θανάτημ προσβολή της τιμής του. Δεν μπορεί να προσαρμοστεί σ' αυτό και βρίσκεται σε

κατάσταση αφόρητης ντροπής και ταπείνωσης. Μια ταπείνωση που καθορίζεται από τη σύγκριση του εαυτού του με την αυστηρή και δοξασμένη μορφή του πατέρα του Τελαμώνα, ο οποίος λειτουργεί ως το εωτερικευμένο πρότυπο τιμῆς και δόξας. Αυτό συμπεραινέται απ' ευθείας από την ντροπή και τον φόβο του Αίαντα να αντικρίσει τον πατέρα του (στ. 463-466): «Πώς θα σταθύ όμως γ' αντικρίσων τον πατέρα μου, / τον Τελαμώνα; Πώς θα βαστάσει να με δει χωρίς αντρείας έπαντα, γυμνό; / αυτός που αξιώθηκε λαμπρό στεράν δόξας; / Οχι δεν τη αντέωχι...».

Ετσι η αισθητή αυτή της προσβολής δεν μπορεί να ιδωθεί μόνον ως αναπόσταση τιμήα ενός κώδικα τιμῆς των ηρώων της ομηρικής εποχής. Στον Αίαντα είναι κάπι πολὺ περισσότερο. Λειτουργεί ως καίριο πλήγμα (ναρκοσιτικό τραύμα) της εικόνας του εαυτού του ως ήρωα, δηλαδή του ιδεάτου του Εγώ. Γι' αυτό και οι άμυνες του αποτυγχάνουν να αντιμετωπίσουν την απογοήτευση του από το αποτέλεσμα της κρίσης, ώστε να τηρηθεί τη στάση ενός «ευγενούς ήπιτμελούν».

Δυνατώντας να ακολουθήσει μια τέτοια διαδικασία επεξεργασίας της ντροπής, ο Αίαντας καταλύζεται από έναν ανεξέλεγκτο ναρκοσιτικό θυμό. Παραμένει καθηλωμένος στην ανάγκη του για αποκατάσταση της τιμῆς του, της αισθητήμησης του και της υπερήφανης σχέσης του με τον Τελαμώνα. Η πράξη της εκδίκησης που σχεδιάζει είναι απόλυτα δικαιολογημένη γι' αυτού, πολύ περισσότερο επειδή νιώθει ότι η πάλευση των όπλων είναι αποτέλεσμα και αδικίας εκ μέρους των Ατρειδών.

Ο ναρκοσιτικός του θυμός διαποιημένος από την ανάγκη για εκδίκηση και από την αισθητή της αδικίας διαφρογνύει όλους τους δεσμούς που τον συνδέουν με τους Αχαιούς και εξορμά για τη νυχτερινή του επίθεση.

Στην κατάσταση όμως συνειδησιακής σύγχυσης (διάσχιση) στην οποία περιέρχεται ο Αίας επιπλέον στα ποινια των Ελλήνων, τα οποία και σφαγάζει αντί των μιστών του εχθρών. Με την ενέργεια του αυτή καταστρέφει οριστικά την εικόνα του ως ήρωα. Είναι η νέμεση της πεισματικής του αλαζονείας.

Επαναπάντως τη συνειδησιακή του ενάργεια, ο Αίας αντιλαμβάνεται τον αιτιωτικό χαρακτήρα της πράξης του και νιώθει συντετριψμένος. Έχει εκθέσει ο ίδιος τον εαυτό του σε αικόμα βαθύτερη ντροπή. Βρίσκεται εγκλωβισμένος αναμέσα στην «αιτιαπάτη της εκδίκησης» και στην πραγματικότητα, αναμέσα στην υπεροπτική του αισθητήμηση που προσπαθεί να ανακτήσει και στην ταπείνωση αφροσύνη της πράξης του που έχει καταστρέψει την τιμή του και καταλύζεται από μία δυσβάστακτη πλέον ντροπή και καταισχύνη. Στην «κοινωνία της τιμῆς» στην οποία ζει αισθάνεται ότι έχασε κάθε νόμιμα ύπαρξη, έχει απιμαστεί οριστικά και δεν ελπίζει πλέον να ανακτήσει την αναγνώριση των Ελλήνων. Ο φόβος της αδεεδής αιτίωσης και της ντροπής στοιχειώνων μέσα στον Αίαντα περισσότερο από τον φόβο του θανάτου.

Αισθάνεται την αιτίωση πρωταρχικά ως προς τον πατέρα του, συγκρίνοντας την απόλυτη καταστροφή της δικής του τιμῆς με τα ένδοξα κατόχυματα του Τελαμώνα (στ. 434-440):

«που ο πατέρας μου πρώτος σε όλο το στρατό έπιαθλα αριστείας κερδίζοντας από την Τροία γύρισε φέρνοντας δόξα λαμπτή. Όμως εγώ, ο γιος του, με το ίδιο σθένος κινύντας πάλι για την Τροία, και μ' έργα δχ̄ κατέπέφτει απ' τα δικά του απιμασμένος από τους Αχαιούς χάνονται».

Η βαθύτερη αύγκρουση του Αίαντα είναι η αποτυχία του να ταυτιστεί με το πρότυπο του γενναιού και δοξασμένου προγούνου. Συνειδητοποιεί πλέον ότι δεν θα πετύχει ποτέ την κατάκτηση του ιδεατού Εγώ του. Η επίγνωση αυτή συρράγει και την απόφασή του να αυτοκτονήσει, σε μια απελπισμένη προσπάθεια αποκατάστασης της παθολογικής του υπεροψίας.

Σημειώσεις

1. Τα αποσπάσματα του μεταφρασμένου κειμένου της τραγωδίας που παρατίθενται ελήφθησαν από: Σφρόκλης, Άιας, μετάφραση Οι κυκλαί, Εβδομάδας του εικοστού αιώνα, σειρά δίσκων / 5, Αθήνα 1997.
2. Ελληνική Μυθολογία, τόμ. 5: Ο Τρωικός πόλεμος, επιμ. Ι.Θ. Κακρίδης, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1987.
3. Για τη λήψη της απόφασης υπάρχουν τρεις κύριες παραλλαγές του μιθών. Η πρώτη υποτοποιείται ότι απόφαση την έλαβαν οι Αχαιοί με μιωτική ψηφοφορία, άλλα υπήρξε κάποια νοεία στην καταμέτρηση των ψήφων (Πλάνος, Νέμεα 8, 26 Σφρόκλης, Άιας, σ. 135). Κατά τη δεύτερη επαστήληση τα κατάσκοπα στην Τροία για να διαπιστώσει ποιοι θερόπονοι οι Τρώες τον καλύτερο Ελληνα και απεφάνθησαν υπέρ του Θουσία (Μικρή Ιλαδά). Κατά την τρίτη παραλλαγή ρωτήγηκαν τρεις αρχιδιώται το παίος κατά τη γνώμη τους έκανε το μεγαλύτερο κακό στην Τροία και διάλεξαν τον Θουσία (κυκλικά έπη: Αιθιόπτο).
4. Τα αποσπάσματα της Ιλαδάς ελήφθησαν από τη μετάφραση των Ν. Καζαντζάη-Ι.Θ. Κακρίδη.
5. Υπερέγειο: ένα από τα συστήματα ή τους ψυχικούς θεμάτων της προσωπικότητάς όπως το περιέργειο στο Freud στο πλαίσιο της δεύτερης θεωρίας του ψυχικού οργάνου (οικονομική θεωρία). Ο ρόλος του είναι παρόμοιος με εκείνουν του κριτή (ψυχωμαδού) ή λογοκριτή του Ενώ. Ο Freud δεν ρέει την ήδη συνείδηση της αυτοπαραπήτησης και τον σχηματισμό των ιδανικών ως λειτουργίες του Υπερέγειου. J. Laplanche & J.-B. Pontalis, Λεξιλόγιο της ψυχανάλυσης, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1986.
6. Οι φοβοί του Τεύκρου θα επαληθευθούν. Επιστρέφοντας στη Σαλαμίνα μετά τη λήξη του Τρωικού πολέμου θα αντιταστούνται τη μητρί του πατέρα του, ο οποίος θα το θεωρήσει υπεύθυνο για το βάνατο του Αίαντα. Θα αναγκάστη να εδραιστεί και να καταφύγει στην Κύπρο όπου θα ιδρύσει την ομώνυμη Σαλαμίνη της Κύπρου.
7. R.P. Winnicott-Ingram, Σφρόκλης: Ερμηνευτική προσέγγιση, όλη, μετρ. Ν. Πετρόπουλος, εκδ. Καρδαμίτα, Αθήνα 1999.
8. Ιδεατό Ενώ: η εξδιναντεμένη εικόνα του εαυτού μας με την οποία προσποτεύομε το ταυτότητο.
9. D. Shame Trumbull, «An acute stress response to interpersonal traumatization», *Psychiatry* 66/1 (2003), σ. 53-64.
10. D. Greenwald / D. Harder, «Evolutionary, cultural and psychotherapeutic aspects», στο P. Gilbert / B. Andrews (επιμ.), *Shame: Interpersonal Behavior, Psychopathology, and Culture*, Oxford University Press, 1998, σ. 225-245.
11. K. Wright, *Vision and Separation*, Aronson, 1991.
12. J.P. Sartre, *Being and Nothingness*, μετρ. H. Barnes, Methuen, London 1957.
13. M. Shame Lewis, *The Exposed Self*, The Free Press, 1992.
14. R. Stoller, «Pornography: Daydreams to kill humiliation», στο D.L. Nathanson (επιμ.), *The Many Faces of Shame*, Guilford Press, 1987.
15. Ο όρος συνείδηση χρησιμοποιείται με την έννοια της ψυχικής λειτουργίας της συνειδήσης, δηλ. της λειτουργίας που καθορίζει τον βαθμό εγκρήσης του ατόμου. Διατρέχει τη συνείδηση στην ψυχιατρική σημειολογία αποτελουμένης οι καταστάσεις της συγχονίας, της θάλωσης και τελικώς τη καταστάση του κωμάτου,
16. A. Καρδαμίτας, *Η ανάδηπτη της έννοιας «ψυχική νόσος» στον ευρωπαϊκό πολιτισμό*. Εντός, εκτός και επί της Θεοφανούκη, τόμ. 1, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 15-36.
17. Στην ψυχιατρική σημειολογία η παρασήση αποτελεί διατροφή της λειτουργίας της αντιλήψης και ορίζεται ως παραπομπήν αντιλήψης ενός υπαρκτού αντικείμενου. Η παραπομπή της αντιλήψης μπορεί να αφορά πόσο τη ποιότητα (π.χ. κατί γίνεται αντιληπτό ως μεγαλύτερο ή κινούμενο, ενώ δεν είναι) είτε την αναγνώριση μορφών (π.χ. ένα δένδρο γίνεται αντιληπτό ως απελπιζτό ζυγό).
18. Δ. Κουρέτας, Άιας Σφρόκλης: Ανώμαλοι χαρακτήρες εις το αρχιόνι δράμα. Δευτέρη σημητριώμαντη έκδοση, «Ψυχώσεις εις την λογοτεχνίαν». Εκδόσεις της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Ομάδας, Αθήνα 1951, σ. 101-180.
19. B. Simon, *Mind and Madness in Ancient Greece: The Classical Roots Of Modern Psychiatry*, Cornell University Press, Ithaca, NY 1978.
20. Η διάσηψη θεωρείται διατραχή του συνειδητικού επιπέδου, μια στόντηση της συνειδήσης, κατά την οποία το άτομο παρουσιάζει έκπτωση του επιπέδου συνειδήσης, σημαντικά παραπομπήν αντιλήψης της πραγματικότητας, και συμπεριφέρεται ως εσωτερικά ερεθίσματα (ερεθίσματα του αυτενθύρου) και δύο από τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος χώρου (εξωτερικά). Το άτομο επιπλέει πράξεις με φύρω, οργή ή άγριας που διαφένουν τον βουλητικού του ελύχου (αυτοματικές) υπό την επηρεία των εσωτερικών των τάσεων και δύο απαντήσεις στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος.
21. American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Text Revision*, Washington DC 2000.
22. E.R. Dodds, *Ο Ελληνες και το παράλογο*, εκδ. Καρδαμίτα, Αθήνα 1978.
23. Lewis, ο.π.
24. C. Izard, *The Psychology of Emotions*, Plenum Press, New York 1991.
25. P. Holt, «Ajax's ailment», *Ramus* 9/1 (1980), σ. 22-33.
26. B. Knox, «The Ajax of Sophocles», *Harvard Studies in Classical Philology* 65 (1961), σ. 1-37.
27. Dodds, ο.π.

The Suicide of Ajax in the Homonymous Tragedy of Sophocles

Yiannis Nimatoudis

In his tragedy *Ajax* Sophocles outlines the psychological portrait of the tragic hero and stresses the internal procedures that lead him to take his own life.

The character of Ajax is depicted rigorous and strict with a supercilious, excessive appreciation of his own heroism that reaches impudence and arrogance. Ajax identifies himself with the behavioral model of valor and heroism that the figure of his severe but glorified father represents. He will not dare to stand before his father before he himself would accomplish the heroic deeds of his model.

The supercilious self-esteem of Ajax and his rigid and arrogant nature suggest a narcissistic pathology, which is connected with an equally pathological "ideal Ego" that displays unfeasible or excessive ambitions as well as compulsive feelings of disgrace and makes man unable to face the consequences of his actions and the criticism of others. Ajax's reaction to the outcome of the "crisis of arms" will reveal the susceptibility of his character.

The course of the play follows the route of the psychical clashes of Ajax. The shame, humiliation and insult he feels because of the outcome of the "crisis of arms" cause a strong narcissistic trauma that leads the hero to revenge in order to restore his haughty self-appreciation. Driven by his narcissistic fur (with the intervention of the goddess Athena, according to Sophocles), he switches to a situation of "madness" and dispatches the cattle of the Achaeans in an illusion that he slaughters his hateful enemies. Regaining the perspicacity of his consciousness and realizing his disgraceful conduct, Ajax feels devastated and overwhelmed by an unbearable shame. It is then that he becomes conscious of his nature that he is unable to change and thus he commits suicide in a desperate effort to restore his pathological insolence. Ajax takes his own life, since disgrace has deprived him of honor, the major reason of his existence.